

TURKISTON ASSR DA ALOQA TIZIMI, POCHTA, TELEGRAF, TELEFON ALOQALARINING RIVOJLANISHI TARIXI

Odilov Azizillo Qamardin o'g'li, Andijon davlat texnika instituti "Tillar va gumanitar fanlar" kafedrasida stajor tadqiqotchisi

HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE COMMUNICATION SYSTEM, POSTAL, TELEGRAPH, TELEPHONE COMMUNICATIONS IN THE TURKISTAN ASSR

Odilov Azizillo Kamardin oglu, intern researcher at the Department of "Lands and Humanities" of the Andijan State Technical Institute

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ СВЯЗИ, ПОЧТЫ, ТЕЛЕГРАФА, ТЕЛЕФОННОЙ СВЯЗИ В ТУРКЕСТАНСКОЙ АССР

Одилов Азизилло Камардин оглы, стажёр-исследователь кафедры "Языки и гуманитарные науки" Андижанского государственного технического института

<https://orcid.org/0009-0008-8685-6147>

e-mail: odilovazizillo60@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Turkiston ASSRda aloqa tizimi, aloqa tizimining tarixi hamda bosqichlari, telegraf va pochta, temir yo'l va temir yo'l infratuzilmasi, telekommunikatsiya tarmoqlari va telekommunikatsiya infrastrukturasi rivojlanishi, televideniya va radio, mobil aloqa va internet tizimining shakllanish tarixi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: aloqa tizimi, telegraf, pochta, temir yo'l, telekommunikatsiya, televideniya, radio, mobil aloqa.

Abstract: In this article, the communication system in the Turkestan ASSR, the history and stages of the communication system, telegraph and post, railway and railway infrastructure, telecommunication networks and the development of telecommunication infrastructure, the history of the formation of television and radio, mobile communication and the Internet system are discussed in this article.

Keywords: communication system, telegraph, post, railway, telecommunication, television, radio, mobile communication.

Аннотация: В данной статье рассмотрена система связи в Туркестанской АССР, история и этапы развития системы связи, телеграфной и почтовой, железнодорожной инфраструктуры, сети электросвязи и развитие телекоммуникационной инфраструктуры, история становления телевидения и радио, подвижной связи. В этой статье обсуждаются связь и интернет-система.

Ключевые слова: система связи, телеграф, почта, железная дорога, телекоммуникации, телевидение, радио, мобильная связь.

KIRISH. XX asr ulkan texnologiya asri, global-lashuv va integratsiya jarayonlari jadal tus olgan, axborot oqimi butun umumbashariyat olamini qamrab olayotgan ayni bir paytda xabarlar, ma'lumotlar, jo'natma kabilarning o'zaro integratsiyalashuvida aloqa tizimlari, xususan pochta, telefon, telegraf aloqaning o'rni nihoyatda kattadir.

Bizga tarixdan ma'lumki, aloqa tizimi u xoh avtomobil, xoh temir yo'l, havo yo'llari orqali bo'lsin, yoki pochta va telegraf aloqalari bo'lsin, aholining turmush darajasiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu soha inson ehtiyojlarini qondirish va uning rivojlanishi uchun sharoit yaratish kabi muhim hayotiy vazifalarni ham bajaradi.

Pochta va telegraf aloqalari kabi xizmat ko'rsatish muassasalarining rivojlanish darajasi va ularning faoliyati samaradorligi iqtisodiyotning ijtimoiy yo'naltirilganligi darajasi hamda inson ehtiyojlarini qondirish uchun qulay sharoitlar yaratilganligining asosiy ko'rsatkichlaridan biridir. Turkistonda aloqa tizimi mamlakatda tartibsizliklar, qo'zg'olonlar avj olgan davrlarda og'ir talofat ko'rdi. Chunki qo'zg'olonlarda Chor hukumati ma'murlariga qarashli barcha obyektlar qatori, ularning markaziy boshqarma bilan aloqasini ta'minlashga xizmat qiladigan telefon, telegraf tizimi tarmoqlari uzib qo'yilganligini tarixdan bilishimiz mumkin. Shunday bo'lsa-da, mamlakatda aloqa tizimi o'zaro savdo-sotiqning rivojlanishi, tovar-pul munosabatlarining, bank va tijorat korxonalarining taraqqiy etishiga katta hissa qo'shdi. Dastlab xabar almashish oddiy ko'rinishda (og'zaki xabarlarni yetkazish, choparlar orqali, otliq pochta, savdogarlar) keyinroq birmuncha taraqqiy etgan aloqa tizimi insoniyatning xo'jalik faoliyati, jamiyat va davlat ravnaqi, turmush farovonligi xalqimiz tinchiligini ta'minlashda katta o'rin egallagan.

ASOSIY QISM. Insoniyat hayotining bir qismiga aylangan, jamiyatdagi o'zaro ijtimoiy munosabatlarning shakllanishida, ma'lumot va xabarlarni tarqatishda muhim sanalgan mazkur tizim faqatgina bugunning ixtirosigina emas, albatta. XIX asr oxirida O'rta Osiyo-ning butun hududida yagona, eng qadimiy aloqa turi – oddiy ko'rinishdagi pochta aloqa xizmati mavjud edi xolos.

Turkiston Avtonom Sovet Sotsialistik Respublikasi (Turkiston ASSR 1918-1924-yillar), so'ngra sovet hokimiyati tomonidan amalga oshirilgan milliy-hududiy chegaralanishdan so'ng tashkil topgan O'zbekiston SSR (1925-1991-yillar)da aloqa tizimlari o'zining tashkil etilishi va rivojlanishi jarayonida alohida ahamiyatga ega bo'lgan bir qancha yangi aloqa vositalarining yaratilishi va rivojlanishi jarayonida bir necha bosqichlarni boshdan kechirdi. Bu tizimning taraqqiyoti ayniqsa, o'sha davrning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy sharoitlariga bog'liq bo'lib, podsho Rossiya imperiyachiligining qulashi, keyin esa bolsheviklar tomonidan sovet tizimining zo'rlik bilan o'rnatilishi hamda sotsializmning jahon miqyosiga yoyilishi davrida ko'plab o'zgarishlar yuz berdi. Bu davrda Turkiston ASSR, keyinroq esa O'zbekiston SSR aloqa tizimi taraqqiyotini shartli ravishda quyidagi bosqichlarga bo'lib tadqiq qilish mumkin.

1. Turkistonda sovet hokimiyatining o'rnatilishidan oldingi davrdagi aloqa tizimi (XIX asrning oxiri – 1917- yillarda).

2. Turkiston ASSR tashkil etilgandan keyingi davrda aloqa tizimidagi o'zgarishlar (1918-1924 yillar).

3. O'zbekiston SSR tashkil topgandan keyingi dastlabki o'n yilliklarda aloqa tizimining kengayishi (1925-1945- yillar).

4. Ikkinchi jahon urushidan kegingi yillarda aloqa tizimining taraqqiyoti (1946-1960 yillar).

5. Sovet Ittifoqida turg'unlik yillarida aloqa tizimi, sohadagi yutuq hamda muammolar davri (1970-1980 yillar).

Biz ushbu maqolamizda Turkiston ASSRdagi aloqa tizimlari va uning o'ziga xos rivojlanish jarayoniga qisqacha tarzda to'xtalib o'tmoqchimiz. Dastlabki bosqichda Turkistonda sovet hokimiyatining o'rnatilishidan oldingi davrdagi aloqa tizimi XIX asrning oxiri – 1917-yillarda Turkiston hududida aloqa tizimi, asosan, Rossiya imperiyasining bir qismi sifatida rivojlanib borgan. Xalqaro va mahalliy aloqa tizimlari bir qator muammolarni hal qilishga qaratilgan bo'lib, temir yo'l tarmoqlari, pochta xizmatlari, telegraf va telefon liniyalari sekin-astalik bilan podsho ma'murlari tomonidan, o'z manfaatlaridan kelib chiqqan holda tashkil etilgan edi. Ammo, turli viloyatlar o'rtasida aloqa jarayonlari unchalik samarali bo'lmagan edi. Pochta aloqa tizimining rivojlanishida pochta xilarning vazifalarini davlatning piyoda xat tashuvchilari yoki "chopar", "elchi" deb ataladigan xabarchilar bajargan[8.121]. Oddiy aholi ularning xizmatlaridan foydalana olmagan, ular davlat amaldorlariga, yirik xon va boylarga, shuningdek, savdo yetakchilariga xizmat qilganlar. Oddiy xalqdan xabar yetkazish asosan aholi ko'p joylarda, ommaviy yig'ilish joylarida, choyxonalarda, bozor maydonlarida va masjidlarda og'izdan – og'izga o'tgan. Bu davrda maxsus aloqa korxonalari va pochta qutilari mavjud emas edi, chunki yozishmalar hajmi juda kichik va xizmat ko'rsatuvchi mijozlar doirasida juda tor edi. Pochta almashinuvi asosan hukumat yozishmalaridan iborat edi. O'rta Osiyo-ning mustamlakachilar tomonidan bosib olinishi, o'lkada general-gubernatorlikning tashkil etilishi va Turkiston harbiy okrugi aloqa vositalarini majburan rivojlantirishga olib keldi. Chor hukumati bu borada alohida e'tiborga ega edi. Aloqa tizimi yangi hududning tez "rivojlanishi"ga, yangi tashkil etilgan savdo-sotiqning kuchayishiga, Turkistonda

yangi savdo va iste'mol bozorining vujudga kelishiga xizmat qildi [9].

Telegraf va pochta aloqalari ham Turkistonga XIX asrning oxiridan, Rossiya imperiyasi o'lkani bosib olgan davrlarda vujudga keldi. O'z manfaatlaridan kelib chiqib Rossiya imperiyasi ma'murlari Turkistondagi pochta va telegraf tizimlarini kengaytira boshlagan. Ammo bu tizim XX asr boshlarida ham faqat asosiy shaharlar va iqtisodiy markazlarda faoliyat ko'rsatgan, kichik qishloqlar esa undan chetda qolgan edi.

Temir yo'l aloqalari. 1870-80-yillarda Turkistonda birinchi temir yo'l liniyalari qurila boshlandi. Birinchi temir yo'l 1888-yilda Kavkaz orqali Ashxobodga davom ettirilib, Samarqandga kirib keldi. Toshkent orqali temir yo'l liniyasi Andijonga 1899-yilda kirib kelgandi. 1905-yilda Orenburgdan Toshkentga qadar temir yo'l kirib keldi. Turkiston temir yo'llarining uzunligi Andijonga kelganda 3 ming kilometrdan ziyod masofaga yetgan edi [1.55-56]. Bu esa aloqa tizimlarining samaradorligini oshirdi, lekin hali ham mintaqaning katta qismini qamrab olmagan edi. Podsho Rossiyasi tomonidan o'lkaga temir yo'l transporti dastlab O'rta Osiyo (1880-1898-yillar), Toshkent-Orenburg (1901-1906-yillar) temir yo'llari davlat xazinasi mablag'i hisobiga, Farg'ona (1911-1916-yillar), Buxoro (1914-1916-yillar), Yettisuv (1912-1917-yillar) temir yo'llari esa hissadorlik jamiyatlari hisobiga qurildi [2.239].

Podsho ma'murlari tomonidan Turkistonda ham 1870-80-yillarda pochta va telegraf, telefon aloqa tizimlarini ham vujudga keltira boshladi. Bu bilan Turkistonning ayrim hududlari o'rtasidagi tizimlar yanada yaxshilana boshladi.

Ikkinchi bosqichda Turkiston ASSR tashkil etilishidan (1918-1924-yillar) so'ng, sovet hukumati ham o'z manfaatlaridan kelib chiqqan holda aloqa tizimini izchil tarzda rivojlantirishga harakat qildi. Bu davrda ko'plab yangi texnologiyalar va infratuzilma obyektlari qurildi.

Turkistonda bu davrga kelib telekommunikatsiya tarmoqlari ham bolsheviklar qo'lga o'tdi. Turkiston o'lkasi XKSning 1917-yil 23-noyabrdagi dekretiga muvofiq Pochta va telegraf xalq komissarligi tashkil etildi. Turkistondagi barcha pochta hamda telefon aloqalari boshqarma hamda shoxobchalari unga bo'ysundirildi [3.47].

Turkiston ASSR XKSning ko'rsatmasiga muvofiq 1918-yildan e'tiboran Toshkent, Samarqand, Qo'qon, Verniy, Andijon va boshqa shahar

hamda hududlardagi barcha pochta va telefon aloqa shoxobchalari hamda bo'limlar faoliyati to'lig'icha davlat ixtiyoriga o'tkazildi, ya'ni milliyalashtirildi [4.19-21].

Temir yo'l infratuzilmasi Temir yo'l tarmoqlari kengaytirildi va Turkistonni Rossiya bilan bog'lovchi muhim temir yo'l yo'nalishlari tashkil etildi, bu esa ham iqtisodiy, ham aloqa tarmoqlarining kuchayishiga xizmat qildi.

1920-yillarda Turkistonda telefon va telegraf aloqalari yanada rivojlandi. Telegraf tarmoqlari shaharlarda va muhim transport yo'nalishlarida faoliyat ko'rsatgan. Pochta tizimi, pochta xizmatlari yanada markazlashdi [5.21-22]. Sovet hukumatining markaziy ko'rsatmalari asosida Turkiston ASSRda pochta aloqalari faollashdi. 1922-yil 9-sentabrdagi Turkiston ASSR XKS qaroriga muvofiq Turkiston ASSR Pochta va telegraf xalq komissarligi O'rta Osiyo aloqa boshqarmasiga aylantirildi [6.21-22].

XULOSA qilib shuni aytish mumkinki, Turkiston ASSRning aloqa tizimi tarixidagi asosiy bosqichlar, birinchi navbatda, mamlakatning siyosiy va iqtisodiy rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Dastlabki bosqichlarda Rossiya imperiyasining alohida mintaqaviy markazlashgan tizimlari o'rnida, Sovet davrida yagona markazdan boshqarilgan va modernizatsiya qilingan tarmoqlar tashkil etildi. Mustaqillikdan keyin esa O'zbekistonning aloqa tizimi yanada diversifikatsiya bo'lib, yangi texnologiyalar va xalqaro aloqalarni rivojlantirishga qaratildi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Tillaboyev S., Zamonov A. O'zbekiston tarixi (XIX asrning ikkinchi yarmi-XX asr boshlari). –Toshkent: Sharq, 2010.
2. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Биринчи китоб. Туркестон чор Россияси мустамлакачилиги даврида. –Тошкент: Шарқ, 2000.
3. Добромыслов А.И. Ташкент в прошлом и настоящем. –Ташкент, 1992.
4. Ўзбекистон ССР тарихи. Қадимги давлардан ҳозирги кунларгача. –Тошкент: Фан, 1974.
5. Ўз МА, Р-33-фонд, 1-рўйхат, 121-иш.
6. Ўз МА, Р-33-фонд, 1-рўйхат, 2-иш.
7. Ўз МА, Р-33-фонд, 1-рўйхат, 122-иш.
8. Rajabov Q., Zamonov A. O'zbekiston tarixi (1917-1991-yillar). –Toshkent: Sharq, 2017.
9. Ўз МА, Р-33-фонд, 1-рўйхат, 3216-иш.
10. Pochta texnikasi-vikipediya.https://uz/m/Wikipedia/org.wiki/Pochta_texnikasi.